

Szövegmorgás Esterházynál

Annak ténye, hogy a kortárs zoopoétika/animal studies (vagy kiterjesztve bio- és öko-poétika, literary animal studies) interdiszciplináris kutatásai szignifikáns jelentőséget tulajdonítanak az irodalom médiumának, legfőképpen a költészet- és prózatörténet komplex dimenzióinak, számos perspektívából válhat megvilágító érvényűvé magának a nonhumán–állat és humán–állat viszony performatív meghatározásának folyamatában [is]. Voltaképpen azért, mert e vizsgálódások nyomán olyan horizontok nyílhatnak meg a kortárs irodalomértelmezés számára, amelyek egyrészlől a textuális médiumok tételező lehetőségaspektusainak különféle működésmódjaira képesek rámutatni, másrészlől arra, hogy milyen nyelvfizikai elgondolások mentén szerveződnek a különféle állatokat, állati viszonyrendszereket inszcenizáló narratív struktúrák. Ezzel a fókuszváltással az is láthatóvá vált, hogy az irodalomértelmezői folyamatokat olyan mértékben befolyásolta és készítette revízióra a kortárs filozófia trendjeiben lezajlott úgynevezett „animal turn” eseménye, hogy az interpretációs hangsúlyok, a motivikus izotópiák reprezentációelvű vizsgálódásáról leginkább az állathoz kapcsolódó kulturális, poétikai, sőt mindinkább nyelvi problémák felé toldódtak el.¹

Vagyis, ha a zoopoétika különféle kutatásirányzatai (összekapcsolódva az animal studies, a literary animal studies és az ökoszemiotika különféle aspektusaival) voltaképpen azt a premiszt követik, hogy a nyugati filozófia (metafizikai alapozottságú) hagyományában létező bináris oppozíciókat felül kell vizsgálni, és fel kell tárnunk e rögzült struktúrák mögött az individuális és plurális ontológiai létezőket, akkor ennek az irodalomtudomány szövegértelmezési folyamataira, stratégiáira is szignifikáns hatása van. Mindehhez szorosan illeszkedve e tradíció által stabilizált állapot (humán és nonhumán–állati történeti módon aktiválódó, variálódó differenciája, határpozíciója) inspekcióját, és az illetén módon, temporális megkülönböztettségben újra és újra felbukkanó, különféle elgondolások mentén szerveződő antropológiai differencia megképződésének kérdésését [is] szükségképpen az irodalmi interpretáció fókuszpontjába kell emelni, ha az állatok és emberek viszonyrendszerét jelenetező textusok poétikai-retorikai megalkotottságát teszük vizsgálat tárgyává. Ugyanis, ha az antropológiai differencia filozófiai axiomatikája (vagyis azon alapelvek, melyek szerint a humán ontológiát és a humán unikalitást olyan markerek determinálják, amelyek rögzítik az emberi létező felsőbbrendűségét: pl. nyelviség, világgal való rendelkezés, kreatív alkotás stb.) felől válik igazán megragadhatóvá a szöveg kulturális-állati horizontja, akkor szemben a fentebb említett „motivumkutatás” statikusabb állatképével, ebben az esetben nem csupán egy azonosításra váró objektum történeti-poétikai vizsgálatáról van szó, hanem magának az azonosítandónak a kérdésessé válásáról [és ezáltal a szubjektum–objektum-dialektika felszámolásáról]. Az állatra vonatkozó kérdés ekként a

¹ Lőrincz Csongor, *Zoopoétikai: látás, fogalom, elevenség. Rilke két verséhez = Milyen állat? Az állatok irodalmi és nyelvelméleti reprezentációi*, szerk. Balogh Gergő – Fodor Péter – Pataki Viktor, Alföld Alapítvány, Debrecen, 2020, 203–226.

szöveg performatív teljesítményének a kérdése is.”² Vagyis mindinkább annak vizsgálata és feltárása állítható központi pozícióba, hogy az irodalom mint médium milyen komplex poétikai-retorikai eljárásokat aktivizálva írja egyrésztől újra a már meglévő, oppozitív, diszjunktív fogalmi megkülönböztetést állat és ember között, másrésztől pedig miként képes saját rendszerének feltételeit kihasználva új elkülönítéseken alapuló viszonyrendszerek szituálására. E műveletek strukturális elgondolhatóságának leírásához Balogh Gergő szerint Giorgio Agamben filozófiai rendszere és kiváltképp az antropológiai gépezet fenoménja adhat adekvát kapaszkodót. E gépezet Agamben perspektívájából nem csupán a *bios* és a *zoé* közötti határvonalat hozta létre, és írta bele cezúraként „az emberi lét politikai dimenziójába”, hanem alapvetően az emberen belül konstituálódó elválasztást is ezen ellentétpár artikulációjában tárta fel. Másként mondva: az agambeni gépezet saját antropogenezisét [tehát emberi létezőként értett születését] termelte ki azáltal, hogy az emberi lét a benne jelenlévő *zoé* (naturális élet) és *bios* (társadalmi élet) szféráját cezúraként szituálta újra önmagában, elválasztva ezzel e két létminőséget egymástól. Ugyanakkor – mint Balogh is rámutat – fontos felhívni arra is a figyelmet, hogy az irodalom története nem állítható korrelatív viszonyba az antropológiai differencia különböző korokban aktualizálódó történetével, viszont „mint a kultúra alapmegkülönböztetésekének egyikét létesítő episztemológiai alakzattól [...] nem is függetleníthető tőle.”³ Vagyis ebben az esetben úgy is lehetne fogalmazni, hogy az az irodalomtudományos kérdés, hogy az irodalmi médium milyen eljárások mozgósításával hozza összefüggésbe az ember/állat kizáráson és differencializáláson alapuló koncepcióját a filozófiai elméleti aspektusaival, leginkább „az irodalom politikai lényegéhez tartozik.”⁴ Ennyiben az irodalom állapotprezentációihoz kapcsolódó tudásstruktúrák kontextusvizsgálata és a tágabb összefüggésrendszer felfejtése nélkül az is rejtve maradna, ami alapvetően az állat megjeleníthetőségének feltételeit előíranyozza.

Ugyanakkor a zoopoétika irodalmi tendenciáit elemző interpretatív stratégiák, módszerek nem csupán az „állat” és „ember” viszonyát konstituáló antropológiai gépezet felől értelmezik azok irodalomban betöltött szerepét, hanem olyan instanciákként is, amelyek különféle nyelvfilozófiai, nyelvelméleti vizsgálódások perspektíváiból merítve, kifejezetten érdekes aspektusokra és interpretációs irányvonalakra képesek rámutatni. Itt leginkább arról van szó – túl az állatábrázolás poétikai funkcióján –, hogy a modern és az azutáni irodalomértést alapvetően meghatározó retorikai-figurális nyelvfelfogás oly módon állítható az animalitás prezentációira irányuló vizsgálat szolgálatába, hogy közben a számos nyelvi egységben inherensen jelenlévő figurativitás felfejtése az állati létmód, viselkedés, valamint – kulturálisan ugyan kódolt – artikulációs képesség megjelenítését aktivizálhatja. Így e nyelvi felfejtés olyan zoopoétikai vagy az állat létmódját már a nyelv alapvető ontológiai karakterében megmutatható problémára tapint rá, amely egy prózai vagy lírai struktúra metapoétikai rendszeréhez/folyamatához is szükségképpen odatartozhat. Éppen azért, mivel önnön megformáltságára és metaforikus létmódjára hívja fel a figyelmet azáltal, hogy a nyelvben már az alapvető

2 Balogh Gergő, *Identitás és differencia között. Kosztolányi Dezső kutyája = Milyen állat?*, 179.

3 Uo., 181.

4 Uo., 181.

mediális váltások miatt is jelenlévő állati/emberi pozíciók jelentésaspektusaira vonja az értelmezői fókuszot.⁵ Ezen inherensen jelenlévő zoopoétikai jelentésaspektusok egy nyom fenomenáját feltételezve szintén már valamiképpen előirányozzák bizonyos fogalmi rendszerek érthetőségének feltételét, azáltal, hogy akár egy elfeledett metafora tudattalan használata is kijelölheti az irodalmi és köznapi nyelvhasználat során az állat és ember megkülönböztetését konstituáló filozófiai hagyományt.

Ugyanis a zoopoétika tudományterülete – amely az állatok testtel rendelkezésének és az ebből következő testi poétikák artikulációit vizsgálja irodalmi struktúrákban is – a nonhumán állatokat [zoón] oly módon értelmezi, mint valamit valamiként létrehozó elemeket, létezőket [poézis], amelyek ebben a folyamatban kitüntetett ágenciával és performatív potenciállal bírnak.⁶ A szó etimológiai bázisát felfedve⁷ arra is fény derül, hogy a poézis aktusában a humán ágencia korrelatív viszonyba kerül a nonhumán állatok gesztusaival és vokalizációs metódusaival, így egy többszólamú (multispecies) beszédmód alakul ki. Tehát ennyiben a zoopoétika kettős kódoltsága – tehát az egyrészt állati ágenciát felmutató, másrészt a humán ágenciájába beleíródó állati ágencia jelenléte – arra is képessé válhat rávilágítani, hogy a nonhumán állat miképpen alakul potenciális hatás birtokosává, miként animálja (animate) még azokat a „nem-ikonikus” nyelvi-alfabetikus rendszereket is, melyeket a humán ágencia az irodalmi médium szolgálatába állít, vagyis: miként tárja fel e folyamat a nyelvben inherensen jelenlévő animális aspektusokat, és mutat rá a benne összpontosuló szenzuális világ materializálódására. Ezt az érvelést alátámasztandó Paul Shephard a *Thinking Animals. Animals and the Development of Human Intelligence*⁸ című tanulmányában arra mutat rá, hogy az angol nyelvben számos olyan ige figyelhető meg [pl. az „as to bear”, „to quail”, „to badger”, „to scurry”, „to bug”, „to growl”, „to skunk”, „to wolf your food”, „to worm your way”, „to clam up”), amelyek ugyan a mindennapi kollokvialis beszédmód rögzült elemeiként értelmezhetők, de nem csupán az antropomorfizmus perspektívája motiválja e nyelvi egységeket. Ugyanakkor e nyelvi infinitívumok – bár jelentős mértékben kontaminálódtak a humán létezők diskursusában – Shephard elemzése nyomán nem feltétlenül az indoeurópai nyelvcsalád történeti gyökereihez kapcsolódnak, inkább a nonhumán állati gesztusainak, létmódjának és vokalizációs processzusainak a nyelvi produkciói. Ennyiben tehát leginkább arról van szó, hogy a humán ontológia az állati ontológiával mindinkább szoros párhuzamot mutatva, egy animális poétika lehetőségaspektusait juttatja érvényre, és a nyelvben rejtett mozzanatokra irányítja a feltárás fókuszát. Minderre még az is példaként szolgálhat, ami a „to growl” (morogni, dörmögni) ige onomatopoetikus megalkotottságának dinamikáját felismerhetővé teszi ebben az igei szerkezetben. Arról volna itt szó

5 Susan Mchugh, *Literary Animal Agents* = https://dune.une.edu/eng_facpubs/3/ (utolsó hozzáférés: 2021. 11. 23.)

6 Aaron M. Moe, *Toward Zoopoetics. Rethinking Whitman's "Original Energy"* = <https://core.ac.uk/download/pdf/61122041.pdf> (utolsó hozzáférés: 2021. 11. 23.)

7 A zoón [görög] „állat” kifejezés valamint a poésis [görög] „létrehozás, csinálás” kifejezés összekapcsolásából származó zoopoétika fogalma leginkább arra a vizsgálati aspektusra fókuszál, hogy a non-humán állat testi poétikáit mozgósítva miként járul hozzá a nyelv, szűkebben az irodalom médiumának létrehozásához.

8 Paul Shepard, *Thinking Animals. Animals and the Development of Human Intelligence*, Viking Press, New York, 1978, 6–7.

leginkább, hogy a „to growl” lexikai egységben jelenlévő „ow” diftongus kiejtésének folyamatában olyan száj-, ajak-, fog- és állkapocsmozgás aktivizálódik, ami képes arra, hogy újrajátssza, újraszituálja [reenact] a nonhumán általi vokalizáció közben megjelenő testi gesztust, testi poétikát. Tehát az artikuláció folyamata során nemcsak a hangutánzás jellege tárul fel, hanem a vokalizációs esemény testi kontextusa is felfedésre kerül, azáltal, hogy az ahhoz tartozó, szükségképpen testi poétikák [mimetikus érzületek] is kifejezésre kerülnek. Így a humán és nonhumán létstruktúrák mind a nyelvi immanenciájukban, és az ahhoz tartozó, körülményként adódó testi poétikákban is összekapcsolódnak. Érdemes csak röviden érinteni a „to growl” kifejezés magyar vonatkozását [mormog, dörög] abban a tekintetben, hogy e szó vagy szavak esetében is hasonlóképpen jelenik a nyelvi egységben benne lévő non-humán perspektíva. Egyrésztől azért, mert a „mormog” [amely leginkább az állat által hallatott hangváltozatra utalhat] nyelvi egység mély hangrendű, tehát ennyiben az onomatopoetikusságot tárja fel fontos konstitutumként, másrésztől pedig a szó kiejtése szintén párhuzamos viszonyt mutathat, pl. egy [fekete vagy barna] medve testi-artikulációs mozzanataival [vagyis azzal, ahogyan a non-humán állat a hangot tulajdonképpen artikulálja és kifejezésre juttatja: hallatja].

A szív segédigéi és a zoopoétika

Esterházy Péter *A szív segédigéi* című szövege komplex narratív struktúrával és a nyelvi szinkretizmus módozatait gyakran megjelenítő retorikai modulációkkal rendelkezik. A regisztergazdag elbeszélői szólám ugyan széles spektrumban aktivizált különféle értelmezői eljárásokat – mint pl. amelyek a fordíthatóság és a mondás, valamint ezzel szoros relációban lévő hallgatásaktusokra,⁹ vagy éppen a teológiai-filozófiai elméletek megjeleníthetőségére, grammatikájára és intertextuális viszonyrendszerére helyezték az interpretáció fókuszát¹⁰ –, ugyanakkor az animalitás és a humanitás ontológiai különbségére, viszonyrendszerére, a nonhumán állat perspektíváját alkalmazó retorikai műveletekre mindeddig kevés figyelem esett. Ennek oka talán abban keresendő, hogy alapvetően e prózai struktúra inkább képes az olyan elemzések hatására feltárulni, amelyek annak transztextuális jegyeire mutatnak rá, arra is rákérdezve, hogy a halál és a meghalás, haldoklás „változatai” mennyiben ragadhatóak meg a nyelv által, egyáltalán mennyiben tekinthető nyelvi folyamatnak a halál/haldoklás egésze. Másrészt pedig azért sem vált eddig e szöveg szignifikáns zoopoétikai/biopoétikai elemzések tárgyává, mert az animalitás és a humanitás ontológiai karaktere, vagyis annak inkább a poétikához/retorikához, sőt leginkább a nyelvhez tartozó oldala csu-

9 E szöveg esetében leginkább a mondáshoz vagy annak elégtelenségéhez kapcsolódik a hallgatás fenoména, miként az elbeszélő a nyelv médiumát mozgósítva képtelen az édesanya halálának állapotát kifejezni, így voltaképpen a hallgatás, elhallgatás [itt akár az elhallgatás mint titkolózás szemantikai spektruma is megnyílnak] beszédhermeneutikai alakzata lehet az egyetlen menedéke a narráció eljárásában.

10 Vö. Tolcsvai Nagy Gábor, *Tökéletes visszatérés. Esterházy Péter A szív segédigéi c. művének stíluszervezetéről* = Uő., „Nem találunk szavakat”. *Nyelvértelmezések a mai magyar prózában*, Kalligram, Pozsony, 1999, 230–243.; Máthé Andrea, *Az Anyának a Fiú és a Fiúnak az Anya...* Esterházy Péter: *A szív segédigéi* = Uő., *A könyv csábítása*, L'Harmattan, Budapest, 2009, 36–46.; Szabó Gábor, *Ragaszthatatlan szív*, Forrás, 2000/4., 165–176.

pán indirekt módokon, metaszinten jelenik meg benne. Tehát ennyiben Esterházy szövege nem olyan módon válhat zoopoétikai elemzések célpontjává, hogy a tanulmányok az abban jelenlévő állatábrázolások tropologikus rendszerére kérdeznének rá,¹¹ hanem csupán az olyan interpretációs aktusoknak mutatkozhat e szöveg a maga komplexitásában zoopoetikusnak, amelyek alapvetően a nyelv és a humán-animális értékkategoriára figyelnek. Az Esterházy-szöveg egészéről tehát elmondható, hogy számos olyan értelmezésspektust rejt (és ez itt fontos szó!) magában, amelyeknek valamiféleképpen meghatározott relációjuk van a humán és nonhuman állatok ágenciájához, poétikájához, egyszersmind a zoopoétika különféle elméleti perspektíváihoz. Vagyis nem csupán az állat reprezentációelvű felmutatásában és annak tropologikus szisztémájában fedezhető fel e szöveg poétikai-retorikai ereje, inkább a nyelv alapvető létmeghatározásához, annak retorikai vonulatához van köze.

Már *A szív segédigéinek* előszavát vagy előszavaként [itt nem minden kétséget kizáróan állapítható meg a textus motivációja és pozíciója] olvasható szövegrészt is jelentős mértékben határozzák meg a zoopoétikai tétek, amelyek jelen esetben leginkább az artikulált beszéd, a nonhumán állat hangja, valamint a beszéd és hallgatás performatív aktusaival mutatnak szoros összetartozást. Az alább idézett szövegrészlet textuális elemei ugyan korábban már számos értelmezői folyamatot aktivizáltak, azonban annak a kérdésnek a föltétele eddig váratott magára, hogy miképpen határozza meg a zoopoétika a szöveg felütésétől kezdődően annak poétikai/retorikai rendszerét.

[...] mert az igény, hogy anyámról írjak, néha nagyon váratlanul jelentkezik ugyan, de nagyon bizonytalan is, vagyis erőltessem meg magam, nehogy egyszerűen és pillanatnyi kedvem szerint egyetlen betűvel püföljem tele a papírt, *m m m m m mmm m mmmmmmm m mmm m m m* [...] Nem használok a nyelvet, nem akarom felismerni az igazat, és még kevésbe azt önök elé tárni. Az sem jut eszembe, hogy megnevezzem a világot [...] Nem beszélek, de nem is hallgatok: s ez megint más dolog. Óvatos vagyok, anyámról van szó.¹² [kiemelések tőlem – V. R.]

A szöveg itt éppen azt jeleneteli, hogy az anyáról való írás a narrátori instancia ön-maga felé támasztott elvárásaként lenne meghatározható („igény, hogy anyámról írjak”), mintegy önmagára irányuló igényként. Ez az igény, mely voltaképpen csupán akcidentális és „bizonytalan”, azonban mégis erőteljes intenció szervezi („erőltessem meg magam”), ellentétes viszonyban áll azzal a testi gesztussal – itt hangsúlyozandó a testi gesztus („püföljem tele”) –, mely mint egyfajta testi vagy testből eredő poétikaként akaratlagos módon egy sorhalmaz betű/hang („m m m m”) megjelenítését vizionálja. Tehát ennyiben, ami akaratlagos, annak valamiképpen az írás igényéhez, és intencionált folyamatához van köze, és ami pedig akaratlan, az mindinkább a test

11 Pl. antropomorfizációként és hasonlatként: „csapkodnak kezükkel a homokban, mint a szárcsák”, „[a] sírhatnék bennem úgy mászik, mint egy undorító állat”; metaforaként: „Amikor az ember megszületik, három életút közül választhat, mert más választása nincs: ha jobbra mész, felfalnak a farkasok; ha balra mész, te falod fel a farkasokat; ha egyenesen, önmagadat falhatod fel”; vagy éppen mint jelzős szerkezet: „disznó fráter”.

12 Esterházy Péter, *A szív segédigéi*, Magvető, Budapest, 2016, előszó.

hívásaként és érvényre jutásaként egy nem-összekapcsolt [artikulálatlan, itt még csak a nem összekapcsolt fogalma által irányítva] értelemben vett fonémaláncolathoz tartozik. E fonémalánc („m m m m”) nem az intencionált nyelvhasználat igényéből ered, csupán a test poétikai funkciójához tartozik, valamiképpen a beszélt nyelv előtti, sőt, talán az animalitás jelentésspektusához van köze („Nem használom a nyelvet, nem akarom felismerni az igazat, és még kevésbe azt önök elé tárni”). Vagyis, a nyelvhasználat tudatos elutasításaként interpretálható fonémasor olyan nyelv előtti testi funkcióként válik megragadhatóvá, melynek nem célja a világhoz tartozó nyelvi viszony feltárása, ezzel együtt az igazság kereséséről, a feltárás lényegéről való lemondás motiválja, sőt a feltárt igazság applikációját és annak megmutatásának igényét is végképp elveti. Így ami marad, az csupán egy artikulálatlan hangzósor képi/materiális transzformációja. Fontos azonban megjegyezni, hogy jelen esetben nem az animalitás karakterjellemzőjeként értelmezhető a testi poétika, hanem mint a fentebb jelzett példák („to growl”) esetében, a fonémaláncban az állat onomatopoetikus hangzásspektrumát aktivizálva, és ezen artikuláció közben jelentkező testi poétika [arcmozgás, szájtartás] diffúz viszonyban létezik az emberi hang és az emberi testpoétika funkciójával. Másként mondva: az „m m m m” artikulálatlan fonémaegyüttesében egyszerre van jelen a humán animális és a non-humán animális perspektíva, utóbbi az állat ágenciáját is bekapcsolja ebbe az ember által artikulált hangzósorba. Ezt az érvelésmenetet támasztja alá az a narrátori beszédmód is, mely az összekapcsolást nélkülöző betűláncot a beszéd meg-nem-törtétségével, sőt a hallgatás beszédhermeneutikai specifikumával állítja párhuzamba („Nem beszélek, de nem is hallgatok”).¹³ Ennyiben az érvelés hangsúlya méginkább arra helyeződhet, hogy ami a szövegben a nem-beszéddel, hallgatással mutat közös viszonyt, az az intencionalitást nélkülöző, testi poétikával, sőt az animalitás (testi poétikája és onomatopoetikusság) jelentésspektrumához is kapcsolható elgondolással közös.

Éppen ez az artikuláció előtti, emberi/állati hang mutathat rá arra, hogy a halál fenoménjának leírását célzó írás/beszéd alapvetően képtelen, leginkább nincsenek eszközei arra, hogy e folyamatot ábrázolja. Így ami az elbeszélői beszéd számára marad, az csupán ez az állati hang által prediszpozicionált mondás, mely kiváltképp az emberi test hívásával és egyben az állati poétikával, a hangutánság elgondolásával közös. Fontos lehet azonban ennek az idézetrésztletnek az intertextuális viszonyrendszerét is – kiváltképp figyelemmel a hangzósorra – feltárni, és annak fenoménját hoz-

13 Itt Heidegger *Lét és idő* 34. §-ának a beszéd és hallgatás alakzatairól értekező részletei nyithatnak fel fontos értelemösszefüggéseket az állati nem-beszélés, hallgatás folyamatával kapcsolatban. Heidegger voltaképpen azt állítja, hogy a beszéd viszonya a hallgatáshoz kiemelt jelentőségű, miként azt az utóbbi „lényegszerű lehetőségnek” tekinti. Ennek okán veti fel azt, hogy a különbség a némaság és a hallgatás között nem az intenció fogalma által aktiválható, hanem a képesség, a beszédre való képesség e reláció konstitutív eleme. Tehát amikor Heidegger azt mondja, hogy aki nem képes beszélni, arról nem lehet mindent kizáróan megállapítani, hogy hallgatni is tud, akkor ez az idézett szöveg felől („Nem beszélek, de nem is hallgatok”) érthető úgy is, hogy ami a nonhumán állati nem-beszéddel és a hallgatással közös, az magában a megértés egzisztenciális fogalmában rejlik. Vagyis az „odahallgatni csak az tud, aki már megért” mondat ennyiben arra mutat rá, hogy a nonhumán állat világban-benne-létét nem konstituálja a megértés fundamentális egzisztenciáléja, mivel az egyikre sem képes (beszéd, hallgatás) létező. Másként mondva: nem rendelkezik a beszéd lehetőségfeltételeivel, és mivel nem megértően létező, ezért a beszéd konstitutumával (hallgatás) sem rendelkezik.

zákapcsolni a szövegben megjelenő állati ágencia jelenlétéhez. Ugyanis – Esterházy prózapoétikájára jellemző módon – olyan vendégszövegek applikálását hajtja végre a szöveg, melyek alapvetően határozzák meg annak érthetőségét/értelmezését. Az előszó esetében Peter Handke *Vágy nélkül, boldogtalan* című kisregényének sorai adják az előszó textuális megalkotottságának forráselemeit. Ugyanakkor Handke szövegéhez itt további fonémák kapcsolódnak, amik alapvetően transzformálják át a textus animalitáshoz, állati ágenciához kapcsolódó elméleti tétjeit. Hangsúlyosan fonémákról van szó, mivel míg az előbbi textus [Handke szövege] az idézethez [„vagyis erőltessem meg magam, nehogy egyszerűen és pillanatnyi kedvem szerint *egyetlen betűvel püföljem tele a papírt* [kiemelés tőlem – V. R.]]” a mechanikussághoz kapcsolható bevésés képzetkörét társítja, addig az utóbbi [az előszó] szövegében a püfölés kiegészül a már fentebb említett állati-emberi hang; „m m m m” fonémalánccal. Ez egyrészt érthető úgy is, mint egy olyan artikulálatlan hang, amely beleavatkozik az írás/mondás tervezettségébe, másrészt pedig úgy, mint ami [el]hallgatást, hiányt jelöl a Handke-szöveg tekintetében. Kérdésként merülhet fel viszont az, hogy az „m m m m” hang nyoma miért inkább a hang fenomenját aktivizálhatja, és miért nem a beíródáshoz van mégis köze. Ennek oka leginkább az interpunkcióban és a szavak közötti materiális egységekben, a szóközökben keresendő. Vagyis amíg az interpunkciók tervezhetősége, valamint megjelenítése az intencionált írással mutathat egyezést, addig az egymás mellé helyezett/mondott hangok „mmm m m m” viszont arra is rámutathatnak, hogy ebben az esetben egyfajta morgó hang imitációját érdemes felfedezni a hangzósorban. Kiváltképp azért is, mert – ahogyan a 13. jegyzetben Heidegger nyomán kifejtésre került – az intencionált hang a nem-beszéddel, a hallgatással mutat egyezőséget. Ennyiben a nyelvet alapvetően hangként, kimondott szóként tételező felfogást applikáló beszédmód mondásába avatkozik bele az artikulálatlanul felszínre törő állati morgás, mely kevert viszonyban tételeződik az emberi hanggal és annak képi/vizuális materializációjával.¹⁴

Mindezzel összefüggésben [a halál fenoménja, a diffúz állati és emberi hang] tanulságos lehet a következő hosszabb idézet is:

De hát mért volna perverzebb írni róla, mint hallgatni?! *Vagy bármi más!* Állni a sír mellett! Hát az micsoda?! Vagy fogni a kezét, s várni, hogy szorítson! Nézni, ahogy mennek világgá a sejtek, orővoár mőszjő, mi volnánk részben a mamája, viszlát szép csacsi fiú! mmmm m m A férfiember búját nem tárja a világnak. [...] Ami ilyen pillanatban a legrosszabb volna: [...]

14 Ugyanakkor nem lenne minden elméleti tétet nélkülöző és értelmetlen az intertextualitás viszonyrendszerét is egyfajta állati hangadással, visszamaradott hanghatással és parazitaelmélettel közös nevezőre hozni, megmutatva ezáltal az animalitás aktív ágenciáját előíró lehetőségek működését e tekintetben. Ennyiben az intertextuális elem a célszövegben egyfajta utóhanghatásként funkcionálna, amely a forrásszöveg mondásának morgását/suttogását hozná felszínre annak szövevényében. Továbbá mindezt egyfajta parazitizmussal is össze lehetne kapcsolni, miként az intertextus egyfajta parazitaként lépne működésbe a célszöveg testében, és annak értelmezését valamiképpen prediszpozícionálná vagy számos esetben meg is fojtaná a célszöveg autenticitását. Azonban ezen elméleti irányvonal felfejtésére e dolgozat – terjedelmi okokból – nem tud kitérni.

egy szó is. Rögtön másfele nézni, vagy elhallgattatni a szólót, mert kell az az érzés, hogy érthetetlen és megoszthatatlan, amit épp átélek: csak úgy hihetem, hogy az iszonyat értelmes és igaz.

E szövegrészletben a narrátor éppen azt a kérdést teszi fel, hogy vajon minek okán tapadnak olyan értékindexek az írás és hallgatás processzusaihoz, mint a perverzitás, a devianciáé. Megemlítendő, hogy a perverzitás vagy maga a perverzió etimológiai spektrumában is megjelenik az az értelmezési irány, miszerint e kifejezés leginkább a társadalmi normaként rögzült kulturális kódoktól való eltérésként ragadható meg, és mint olyan, fontos kapcsolódási pontjai vannak az ösztön felszínre jutásával, mindinkább a humánus és az animális oppozíció, akár animális oldalának, testi funkcióival. Azonban ennél fontosabb, hogy az olyan, szintén kellemetlen folyamatokkal, mint pl. a sír melletti álldogálás, vagy éppen a sejtek elhalásának észrevétele, egyaránt ehhez, a perverzításhoz, valamint az intencióhoz kapcsolódó írásfolyamathoz illeszkednek. Ugyanakkor – a fentebb megjelenő – nem intencionált, az írás kötelességként értett formáitól eltérő, leginkább az animálissal és az artikuláció nélküli fonémasorral összekapcsolt nyelvnélküli instancia éppen e perverzítással az elvárást mozgósító nyelvhasználat mondásába avatkozik bele, felszínre hozva annak akaratlan, animalitás által kontaminált perspektíváját. Vagyis, a „viszlát szép csacsi fiú! mmmm m m A férfiember” kezdetű mondatban ez a nyelv előtti, animalitás ágenciáját magába foglaló testpoétika úgy kerül felszínre, mint a test egy bizonyos hívása, ami folyamatosan megakasztja az intencionált beszéd folyamatát. Ennyiben e két ellentétes, nyelvi/nem-nyelvi struktúra dualisztikus viszonya szervezi az előszó itt megjelenő részleteit, mindinkább rámutatva a test animalitás által [is!] formált jelentésaspektusaira és annak poétikai-retorikai szerepére a szöveg megformálásában. Az előszó a következő sorokban mintha éppen ezt a véleményt támasztaná alá, vagyis azt, hogy ami ilyenkor természetes erőként azonosítható, a testből származó testi poétika, az szemben áll azzal az érzettel és igénnyel, amire a variatív nyelvhasználat szorítkozik. Tehát az „Ami ilyen pillanatban a legrosszabb volna: [...] egy szó is. Rögtön másfele nézni, vagy elhallgattatni a szólót, mert kell az az érzés, hogy érthetetlen és megoszthatatlan, amit épp átélek: csak úgy hihetem, hogy az iszonyat értelmes és igaz.” rész azzal érvel a nem-intencionált, animalitáshoz köthető poétika mellett, hogy kijelenti: el kell hallgattatni a szólót, mivel a szólás nyelvisége mintegy azt akadályozza meg, hogy a beszélő az anyja elvesztésének körülményét a maga érthetlenségében és megoszthatatlanságában tárja fel, vagyis: értelmesként és igazként. Ennyiben a beszélő újra artikulálja azon vélelmét, miszerint az animalitás ágenciájának fogalmát belefoglaló test *igazi igénye* a nem-artikulált, animális hangzósor érvényre juttatása volna. Itt ölt végül testet az a nyelvkritikai attitűd, ami az egész előszót olyan mértékben hangolja, hogy ezt az alapvető beállítódás feloldását – mármint azt, hogy a halál fenoménja nem fogható fel nyelvi esemény vonzaskörzetében – csupán a test inhere ns ösztönreakciójának és ahhoz tartozó hangzósor animális aspektusának utalja ki.

E két fentebb vázolt idézetrészletet szintén új megvilágításba – azonban egészen összefüggő viszonyban a fentebb vázolt elemzés következtetéseivel – helyezheti Jacques Derrida *Grammatológia* című kötetének, a „neuma”, valamint a „szupplementaritás” fogalmához illeszkedő – Rousseau nyelvfilozófiája mentén kibomló –

elemzése is.¹⁵ Derrida tanulmányának szövege itt azt állítja, hogy az artikulált emberi beszéd, tehát a pótlék diszkurzív rendje előtti állapotot a *neuma* fogalma képes legpontosabban szituálni. Éppen azért, mert e kifejezés voltaképpen a beszéd nélküli létet ebben az elgondolásban sűríti össze úgy, hogy azt tiszta vokalizációként, beszéd nélküli énekként határozza meg.¹⁶ Derrida különbséget tesz állati hangok és a beszéd előtti ember [jelen esetben kisgyerek] beszédkezdeményei – amik még nem szükségképpen kapcsolódtak hozzá a szupplementaritás rendszeréhez –, valamint a már artikulált, beszédre képes, ennyiben a fogalmi helyettesítéseket érvényre juttató mondás között. Rousseau *Emil vagy a nevelésről* című értekezését olvasva jut éppen arra a trichotomikus megkülönböztetésre, hogy az állat [Derrida itt meg nem reflektál e fogalom homogenizáló jellegére] beszédre és éneklésre sem képes élőlény, a kisgyermek beszédre képes, azonban még nem beszélő, éneklő létező, és a felnőtt ember pedig birtokolja mindazt, amit Derrida a beszéd, éneklés, intonáció fogalmaival azonosít. Vagyis az éneklés processzusát mozgósítva szükséges visszautalni az Esterházy-szöveg előszóban megjelenő passzusára [„m m m m mmm”]], ahol – a recepció korábbi gyermeki perspektívát érvényesítő megszólalásmódként értett elgondolásaitól eltérően¹⁷ – Derrida nyomán az válik fontossá, hogy ez a fonémásor leginkább a non-humán állat jelentésaspektusaival mutat párhuzamot, vagy pontosabban mondva, az elbeszélő instancia nem humán oldalát aktivizálja, az emberi test hívásával közösen a nonhumán állat testi poétikája alapján egy nem artikulált, énekléshez nem köthető, atonális láncot hoz létre. Tehát ez voltaképpen az, amit Derrida a nem emberi, beszéd előtti állat funkciójával hoz közös nevezőre, és ennyiben voltaképpen elfeledkezik arról, hogy az, amit humánumnak definiál, annak szintén köze van az animalitáshoz, sőt azóta több kutatás is bizonyította, hogy több emlős nonhumán állat képes az artikulált beszéd létrehozására.¹⁸

Továbblepve az előszó zoopoétika által feltárható mezőjétől, a főszöveg textuális/retorikai magalkotottságának fontos aspektusai szintén válhatnak olyan elemzések aktivizáló erőivé, amelyek a humánus és az animalitás, leginkább az animalitás poétikai szervezőképességére kérdeznek rá. Már rögtön az első oldal első mondatában a hagyományos állatreprezentáció retorikai alakzata tárul fel az elemzésnek. Ahogyan az „Azt, hogy édesanyánk »meglehetősen kutyául van«, tudtuk évek óta [...]” mondat kinyilvánítja, leginkább az édesanya fokozott (mint később ismeretes, halála előtti) rosszulléte a kutya létállapotának meghatározottságával kerül azonosított viszonyba. Ebben az esetben a mondat szerkezetét közelebbről vizsgálva nem eldönthető, hogy a „meglehetősen kutyául van” nyelvi egységek azért vannak-e idézőjelek között rögzítve, mert azok – Esterházyra jellemzően – jelölt idézetekként funkcionálnak, vagy éppen egy, a távollétben történő beszéd stabilizálását és újramondását jelentik, netalán éppen a nonhumán állat és a humanitás közötti nehezen meghúzható

15 Jacques Derrida, *Grammatológia*, ford. Marsó Paula, Typotex, Budapest, 2014, 282–290.

16 *Uo.*, 285.

17 „Az Esterházy Péter munkásságáról való gondolkodás ma »apa-centrikus«, mivel legutóbbi szépirodai művei »atya-könyvek«. E pillanatban is érdemes azonban visszatekinteni a szerző »anya-könyvére.«” Petri Gábor – Tamás Bence Gáspár, *A szív segédigéi*, Iskolakultúra, 2004/4., 95.; Máthé, *i. m.*

18 Lars Svendsen, *Understanding Animals*, Reaktion Books, London, 2019, 18–24.

határvonalat, azonosítást bizonytalanítják el. E mondatrész mindaddig nem tárul fel a maga komplexitásában az olvasás értelmező folyamatában, amíg e mondat kvázi párjaként nem azonosítja a már a kórházban elhangzó szavakat:

A nővér a sarokba mutatott, mint valami fásult eladónő.

„Ez az édesanyjuk”

[...] Akire mutatott, anyánk – arca szürke volt, orrába vattát tömködtek, nyilván eleredhetett az orra vére. *Elferdült minden*. Még a színekben is volt valami elmozdulás, közvetettség. Majdnem egyszerre néztünk körbe, s vettük észre a legriasztóbbat: hogy anyánk semmiben nem különbözik szobatársaitól. Pedig azokról nemigen tudtuk voltan megmondani: mik; furcsa, messzi tárgyak, melyekből csövek jönnek bonyolult hajlításokkal, a besüppedt ajkak közt sívítva fúj a szél. Anyánk is sípolva vette a levegőt, mint egy gép, innen gondoltuk, hogy él.

Vagyis az idézet nyitánya voltaképpen azért állítható párhuzamos viszonyba az „édesanyánk »meglehetősen kutyául van«” kezdetű sorokkal, mivel az annak egyfajta elméleti meghosszabbításaként funkcionál. Azért működik ily módon, mert a nővér¹⁹ deixist applikáló folyamatában az édesanyját az „ez” közelre mutató névmásnak utalja ki, és a nonhumán állat és a humán állat közötti különbséget írja bele e viszonyrendszerbe, kivezetve ezzel az édesanyját a humán ontológiai meghatározottság fogalmi rendszere alól. Erre erősíthet a „fásult eladónő” jelzős hasonlító szerkezet is, ami valamiféleképpen arra játszik rá, hogy az egészségügyi dolgozó úgy viselkedik, mint egy eladó, aki felkínálja a már csak testként, szimpla animalitásként megragadhatókat, és csupán a produktum létállapotára fokozza le őket. Továbbá a humán megkülönböztető jegyeit is elvesztő organizmusok összessége [visszautalva az előző sejtekkel összefüggő passzusára] éppen azáltal is animális karakterűvé válhat, mivel az már nem az élénk, életteli telis színek hangoltságát mutatja magán: „Akire mutatott, anyánk – arca szürke volt, orrába vattát tömködtek”, sőt „*Elferdült minden*. Még a színekben is volt valami elmozdulás, közvetettség.” sorok is voltaképpen ezt a devianciát, mindinkább a haldoklás devianciáját jelenítik meg, a megszokottól való haláltapasztalat eltérését, voltaképpen azt jelezve, hogy ha az ember haláláról, vagy pontosabban a haldoklásának folyamatáról gondolkodunk, annak nem-emberi vagy animalitáshoz tapadó aspektusait nem vonjuk kitüntetett figyelem alá, nem tartjuk elfogadottnak. A szöveg tehát itt a haldoklás mechanizmusát vonja ki a humánium kategóriája alól, azért, hogy az ismét megkülönböztetéseken alapuló szisztémát képes legyen fenntartani, vagyis azt, hogy az ember semmiben sem azonos az állattal, még a meghalás folyamatában sem. Éppen az „elmozdulás, elferdülés” aktivitást jelző igei szerkezetek mutathatnak rá erre a folyamatosan aktív, működésben lévő antropológiai gépezetre, azáltal,

19 Az a nővér, aki egyébként több esetben is bacilusok hordozójaként [kórokozóként: tehát mindinkább nem-emberi, animális organizmusként] definiáltatik: „Rögtön azt gondoltam róla [nem tudtam, pedig akartam, más tenni], hogy gonosz, velejéig gonosz és rosszindulatú személy, aki nemcsak megtestesíti itt a rosszat, hanem ő az okozója is, talán a bacilusokat is ő hozza-viszi, s ha, akkor busás haszon fejében – de hogy a már kellemetlen betegeket ő teszi el láb alól, az holtbiztos.”

hogy feltárják azok szerepét a halál fenoménjának működéséhez kapcsoltóságában. A következő sorok állításai is e funkciók életbelépésére reagálhatnak, mely a kórházi ellátottak összességét egyrészt a homogenitás kijelölő kategóriájába emeli (erre ismét a határvonalak újraépítése miatt van szükség, minden haldoklónak gyakorlatilag ugyanabba, az embertől különböző állati folyamatba kell beleépülnie): „Majdnem egyszerre néztünk körbe, s vettük észre a legriasztóbbat: hogy anyánk semmiben nem különbözik szobatársaitól”. Másrészt a határállítás objektifikációs aktusai révén is artikulációhoz jutnak: „Pedig azokról nemigen tudtuk volna megmondani: mik; furcsa, messzi tárgyak, melyekből csövek jönnek bonyolult hajlításokkal, a besüppedt ajkak közt sívítva fúj a szél. Anyánk is sípolva vette a levegőt, mint egy gép, innen gondoltuk, hogy él.” A már tárgyakká lefokozott, eltávolított humán létezők képe azt a descartes-i fölfogást idézheti emlékezetünkbe, mely szerint csak az ember tudja magában egyesíteni a két alapvetően létező szubsztanciát, az anyagot [res extensa] és a lelket [res cogitans].²⁰ Ezzel szemben az állatok csak a res extensa adottságával rendelkeznek, ebből adódóan testük sajátos gépként, sőt automataként (automaton) funkcionál, így nem képesek érzékelésre, többek között a *fájdalom* érzékelésére sem, következésképp *szenvadni* sem tudnak.²¹ Tehát az e szövegrészletben gépként feltüntetett, olyan animalitás kategóriája alá vonható létezők, amelyek nem képesek már az érzékelésre és a fájdalmak befogadására sem, kizárattatnak az emberi létezők sorából, azon okból, hogy az antropológiai gépezet nem tudja értelmezni a haldoklásuk folyamatát. Végül az is felvethető az artikulált/nem-artikulált állati hangokkal és Derrida neuma-fogalmával kapcsolatban, hogy a tárgyakként/gépekként értett létezők „besüppedt²² ajkak[i] közt sívítva fúj a szél”, valamint az „Anyánk is sípolva vette a levegőt, mint egy gép, innen gondoltuk, hogy él.” részlet arra az elgondolásra erősíthet rá, hogy a beszéd előtti, csupán lélegzetet produkáló, egyébként a hangképzéshez szükséges szervek funkciótlaná válnak, és ennyiben már nem a beszéd létrehozását szolgálják, hanem egy, az animalitással összefüggő pozícióba helyezik azt.

A nem-emberi természet (és azzal szoros összefüggésben az animalitás emlékezés-szituációban jelenlevő ágenciája), valamint az antropológiai gépezet autoritása az anya elvesztésének realizálását (alább) jelenetező passzusban is fontos retorikai pozícióval rendelkezik:

„Most menj szépen”, mondta az orvos. A ház előtt idős férfi kertészkedett. Furcsállva, oldalt döntött fejjel, magától eltartva bozontos gyökerű növényt vizsgált, úgy fogva, akár egy kőlyökmacskát a nyakánál. Nekem szavakról szavak jutnak eszembe és viszont. Én gyökértelennek érzem magam, mert én vagyok a gyökér. És újra felidéződött egy asszony, ahogy négykézláb áll fölöttem, a mellei lógnak le, lefelé, erősen rázza a farát, a mellek len-

20 Vö., René Descartes, *Elmélkedések az első filozófiáról*, ford. Boros Gábor, Atlantisz, Bp., 1994; René Descartes, *Értekezés a módszerről*, ford. Boros Gábor, Ikon, Bp., 1992.

21 Éppen erre mondja a modern, tudományos taxonómiai rendszer megalkotója Carolus Linnaeus, hogy „Cartesius certe non vidit simios.”, tehát Descartes sosem látott valójában emberszabású majmot.

22 Érdekes lehet e szó a nem-emberi természet felől is, miként az leginkább a föld, vagy talaj állapotának leírására alkalmas, vagyis: e metaforikus jelzős szerkezetet is meghatározó módon prediszponálja az, ami a nem-emberi, nonhumán állati vagy akár élettelen természet fogalmával kapcsolatos.

genek, lábai közt a hajszálgökerzet csüng, talányos, finom árnyékot vet a salétromos falra.

És ott a ház előtt, az árnyas parkban, ahogy néztem ezt a furcsa döglött növényállatot az inas, öreg kézben – üresen, porosan, fejfájósan, túll, kiesve minden szerepből, szerepemből, mely a természetesség, nem maradt más hátra, mint tudomásul venni, belül, magam előtt, egyedül: árva lettem.

E sorok igen komplex és számos új jelentésspektussal képesek bővíteni a zoopoétika fókuszában működő értelmezést, egyrésztől mivel a szövegben megjelenő akaratlan emlékezetmechanizmus motivációját is valamiképpen a nem-emberi természet vagy animalitás ontológiai pozíciója alapozza meg, másrésztől pedig azért, mert a megnevezés aktusában működő antropológiai gépezet az édesanya halálát még annak valóságban bekövetkező eseménye előtt a humanitás ontológiai kategóriája alól kivonva az animalitás fogalmi rendszerébe számúzi, elvéve ezzel annak életét. Az emlékezés funkcióját ebben az esetben az épület előtt kertészeti munkákat végző személy (idős férfi/kertész) perceptuális jelenléte indítja el, valamint egy, a kertészkedés folyamatával metonimikus viszonyban lévő [a gyomlálás fogalomkörét mozgósítva] „bozontos gyökerű növény” vizsgálata. E növény jelzős szerkezetében megjelenő melléknév [„bozontos”) a nem-emberi természethez kapcsolja továbbá az állati perspektíva jelenlétét is, hiszen e meghatározás leginkább valamilyen nem-humán állat szórének leírásakor alkalmazható. Ennyiben a „bozontos” jelző és a nem-emberi természet spektruma közös platformra kerül, amit a következő mondat hasonlító szerkezete tovább erősíthet: „úgy fogva, akár egy kölyökmacsát a nyakánál”. Az emlékezés folyamatában bekövetkező akaratlan váltást az elbeszélő is artikulálja: „Nekem szavakról szavak jutnak eszembe és viszont”. E *szavakhoz* kapcsolódnak tehát azok a szavak, melyekben az emlékező beszéd magát gyökeretlennek/gyökernek azonosítja, rájátszva ezzel a mondat tartalmából adódó ironiaértékekre [tudvalevő, hogy a vernakuláris beszédmód a gyöker kifejezést sértő, pejoratív értelemben alkalmazza]. Továbbá az így asszociatív módon szerveződő szövegrészt a fentebb megjelenő „bozontos gyöker” szemantikai spektrumának feltárása lépteti át egy másik emlék inszcenizálásába. Ezen emlék felidézésében [az elbeszélő szexuális élménye: „hogy négykézláb áll fölöttem, a mellei lógnak le, lefelé, erősen rázza a farát, a mellek lengenek”) a nem-emberi természet [nem-humán állati aspektus jelenlétével] úgy jelenik meg, mint hasonlított, méghozzá a női szeméremszőrzet azonosításaként [„lábai közt a hajszálgökerzet csüng.”]. Végül e perspektíva és kiváltképp fogalmi rendszer [a „bozontos gyökerű növény”, „hajszálgökerzet csüng”) az édesanya halálának mintegy előfutaraként jelenik meg, rámutatva az édesanya haldoklásának nem-emberihez kapcsolt aspektusaira. Az egyébiránt az „és” mellérendelő nyelvi egység applikációjával bevezetett új emlékfoslányok az édesanya halálának körülményében – a fentebbiekre utalva – nem csupán onnan érdekesek, hogy az emlékezést valamilyen nem-emberi ágencia mozgósítja, hanem az válik mindinkább szignifikánssá, hogy a halál, haldoklás fenoménját miként írja felül az antropológiai gépezet autoriter rendszere. Vagyis, az emlékező elbeszélő az édesanyját a deixis

situációjában nem mint élő emberi testet nevezi meg, hanem olyan „furcsa döglött növényállat”-ként, amivel leginkább arra a lehetetlenségre mutat rá, hogy a halál vagy haldoklás eseménye nem elképzelhető a humanitás kizáró rendszerében, és ezért onnan számítani kell azt. E száműzést éppen a megnevezés állati és nem-emberi természeti aspektusa hozza létre, mindinkább utalva arra, hogy az édesanya halála nem akkor következett be, amikor ténylegesen leállt a szívverése, hanem már előbb: akkor, amikor az elbeszélő úgy azonosította őt, mint aki nem a humán-állat ontológiai kategóriájába tartozik, aki már onnan kikerülve, az állati létperspektívához tapad. Erre erősíthet rá annak a felismerésnek az artikulációja az elbeszélő diskurzusában, hogy édesanyja meg fog halni, vagyis pontosabban mondva: az elbeszélő pozíciója itt az, amely a haldoklás folyamatában az anyát egy más rendszerbe taszítja: „nem maradt más hátra, mint tudomásul venni, belül, magam előtt, egyedül: árva lettem.”²³

Lényegében az itt elemzés tárgyává tett szövegrészekkel azzal szembesítik az interpretáció processzusait, hogy a nonhumán állat és a humán állat az irodalom médiuma által gyakran színre vitt motívikusság perspektíváján túl, az előbbinek [tehát az animalitáshoz kapcsolódó létstuktúrának] valamiképpen az aktivitáshoz vagy performativitáshoz van köze, és mint aktív ágens szignifikáns alkotóelemként pozicionálódik a poétikai-retorikai eljárásokban. Továbbá valamiképpen annak az irányát is felvetik, hogy azok az elméleti belátások [pl. a zoopoétika vagy literary animal studies], amelyek e fentebb jelzett dichotomikus fogalomrendszernek és mindinkább filozófiai hagyománynak az újraértésére vállalkoznak, milyen potenciállal állíthatók az irodalmi szövegek nyelvi megformáltságának vizsgálatába.

23 Érdekes korrelátuma lehet szintén az az elbeszélői beszédmód, amely az édesanya temetését leírja. Ez esetben is úgy vonja ki az értelmezés felelőssége, vagy az értelmezhetőség fogalmi viszonyai közül az eltemetés aktusát, hogy azt egy kutya állati ösztöneinek megnyilvánulásával [lyukásás, csontok elrejtése] azonosítja: „A síron, nagyszüleink sírján csináltak egy kis lyukat az urnának. Akkorát, amekkorát egy kutya kapar – ő is a csontnak.” Tehát ennyiben az eltemetés a kutya kaparásához válik viszonyítottá, vagyis a végképp megszüntethető emberi ágens arra utal, hogy az antropológiai gépezet a halálhoz tapadó folyamatokat is elválasztásokkal terheli.